

УДК 930:329.73(477)"1917/1921":[070:355.48-055.2(=161.2)(100)

DOI: 10.17721/2413-7065.4(97).2025.343916

ПУБЛІКАЦІЇ МЕМУАРІВ ЖІНОК І ПРО ЖІНОК-УЧАСНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР. У КОМБАТАНТСЬКИХ ЧАСОПИСАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Олена ОТЗЕМКО

orcid.org//0000-0002-3164-1148

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та археології

Донецького національного університету імені Василя Стуса

email: otzemko@gmail.com

Анотація. Проаналізовано мемуари жінок і про жінок-учасниць Української національної революції 1917–1921 рр. на сторінках комбатантських часописів, що видавалися в західній українській діаспорі у повоєнні роки. Висвітлено особливості публікацій, авторський склад жіночих спогадів та мемуарів про жінок. Розкрито інформаційний потенціал мемуарів для дослідження історії Української революції, ролі жінок в її подіях, історії української діаспори та її пресових органів.

Ключові слова: Українська національна революція, жінки, мемуари, періодична преса, часопис, західна українська діаспора, Європа, США, Канада.

Постановка проблеми. Українська національна революція 1917–1921 рр. породила величезний обсяг мемуарної літератури, автори якої занотували свої враження у щоденникових записах, намагалися усвідомити перебіг революції, причини її поразки, віддзеркалюючи у спогадах як власний досвід участі, так і думки щодо подій, діячів і діячок революційної доби. Важливою складовою цього комплексу є мемуари жінок і про жінок, які були учасницями або свідками революційних подій.

Історична наука в Україні останніми десятиріччями значно розширила поле дослідження мемуаристики як джерела з історії Української революції завдяки залученню публікацій західної української діаспори, зокрема і жіночої тематики, адже до 90-х років ХХ ст. до уваги бралися лише спогади діячів та іноді діячок більшовицького табору.

Мемуари жінок і про жінок

набувають ваги для дослідників також з огляду на розвиток «жіночої історії» як актуального напрямку сучасних гендерних досліджень, одним із аспектів якого є вивчення українського жіноцтва в умовах революційного зламу. Актуальності жіночій темі у мемуаристиці революційної доби додає сучасний стан українського суспільства: російсько-українська війна зумовила глибоку трансформацію гендерних ролей, зокрема залучення жінок до військової сфери, що суголосно досвіду революційних часів, який відбувся в мемуарах жінок і про жінок.

Аналіз досліджень та публікацій. Інформаційний потенціал мемуарів жінок і про жінок для вивчення історії Української революції останніми роками привернув увагу багатьох науковців. Відзначимо розвідку М. Федунь, присвячену еволюції спогадів жінок Західної України протягом першої половини ХХ ст. Авторка аналізує жіноче

мемуарне письмо як сукупність «спогадових творів», написаних жінками, що мають свої особливості, порівняно із чоловічою мемуаристикою, та які «значно видозмінилися протягом доленосних подій війни та визвольних змагань нації, зазвучали по-новому» [72]. Актуальним є дослідження О. Онищенко мемуарної прози української діаспори другої половини ХХ ст. як носія історичної та культурної пам'яті [53].

Узагальнений аналіз спогадів жінок та про жінок-учасниць революційних подій 1917–1921 рр. поданий у дослідженнях О. Лабур, А. Грідіної, О. Отземко [20; 21; 40; 54]. Статті О. Біличенко, Л. Гонюкової, О. Гайдай, В. Власової та Л. Полякової, А. Трембицького присвячено спогадам окремих сучасниць та діячок революційної доби [1; 10; 13; 17; 69]. Згадки про жіночі спогади містяться у працях Р. Пирого та В. Пархоменка, які аналізують весь комплекс мемуарних джерел з історії Української революції [55; 63]. Відзначимо публікацію Р. Ковалю, в якій зібрано мемуари та біографічну інформацію про жінок-учасниць українських визвольних змагань першої половини ХХ ст. [39].

Більшість діячок українського національно-визвольного руху змушені були емігрувати після поразки революції, тому мемуари жінок та про жінок здебільшого опубліковані на сторінках періодичної преси емігрантської спільноти Західної України [54], періодики української діаспори в країнах Європи та Америки або окремими виданнями.

Історію української преси в діаспорі почали вивчати емігранти, зокрема, їй приділив увагу А. Животко у відомій роботі «Історія української преси», що вперше побачила світ у 1946 р. У

1989–1990 рр. працю перевидав його учень К. Костів, додавши три розділи з історії повоєнної діаспорної преси [33]. Відзначимо також праці Ю. Тернопільського, М. Боровика з історії української преси в Канаді, Р. Голяна з історії української преси у США [3; 16; 68]. У сучасній українській історіографії окремі питання історії преси західної української діаспори розглянуто у дослідженнях В. Чекалюк, В. Губарця, Т. Дорохіної, О. Дзири, Є. Шпаргала, Т. Добко та О. Дудника та ін. [23; 27; 28; 29; 76; 77]. Важливу інформацію містять бібліографічні покажчики О. Фединського, В. Дорошенка, що подають огляд української преси за межами України [30; 71], а також покажчики до окремих періодичних видань [9; 64].

Метою статті є аналіз особливостей публікацій та інформаційного потенціалу мемуарів жінок і про жінок-учасниць Української національної революції 1917–1921 рр. на сторінках комбатантських часописів, що видавалися в західній українській діаспорі у другій половині ХХ ст. Під мемуарами у нашій розвідці розуміємо власне спогади, автобіографічні записки, щоденники, некрологи.

Джерелами для дослідження послужили мемуари, опубліковані в часописах «За державність» (1935–1966 рр., Каліш–Торонто), «Український комбатант» (1947–1963 рр., Мюнхен), «Сурмач» (1955–1997 рр., Об'єднання бувших воєнків-українців у Великій Британії, Лондон), «Бюлетень Союзу Бувших Українських Воєнків у Канаді» (далі «Бюлетень СБВУ», 1958–1964 рр., Торонто), «Дороговказ» (1965–1969 рр., Торонто), «Голос Комбатанта» (1958–1961 рр., Об'єднання колишніх воєнків-українців Америки, Нью-Йорк), продовженому як «Вісті комбатанта» (1961–2014 рр., Нью-Йорк,

Торонто). До дослідження також залучено публікації мемуарів у часопису «Визвольний шлях» (1948–2009 рр., Лондон, Київ), який хоча і позиціонував себе як журнал універсального змісту, але публікував чимало матеріалів з історії визвольного руху в Україні, зокрема 1917–1921 рр.

Виклад основного матеріалу. Українська діаспора в країнах Європи та Америки після Другої світової війни значно збільшилася за рахунок політичної еміграції. Це були люди, що брали активну участь у політичному, громадському, культурному житті. Відтак збільшилася кількість різноманітних товариств, об'єднань і союзів, зокрема комбатантських, яким притаманна була активна видавнича діяльність. Створені видавництва друкували як періодичну пресу, так і книжки. За показником О. Фединського, у 1967 р. у 16 країнах Європи та Америки видавалися 303 українські пресові органи (найбільше у США – 136 і Канаді – 90). Організаційно, світоглядно, фінансово українська преса була пов'язана з партіями, союзами, церквами, установами, що зумовило її розмаїтість [33, с. 301–304; 71; 3, с. 305–306]. Попри чисельність українських пресових видань їхньою особливістю була недовговічність: чимало часописів обмежувалися декількома випусками або існували не більше року-двох, що пояснюється залежністю від передплатників і спонсорів.

Окрім основного призначення – «впливового носія й творця громадської opinii», діячі української діаспори зазначали, що періодичні видання в еміграції виконують важливу соціальну функцію. Вони забезпечують постійний контакт між українцями, а також

«уможливлюють публічну дискусію над поточними проблемами українського політичного, культурного, господарського і наукового життя». У такий спосіб преса запобігає асиміляції українців, нагадуючи емігрантам в різних країнах, хто вони є. Важливим завданням української преси також було ознайомлення інших народів з українською проблемою в контексті загальносвітових політичних процесів [3, с. 75,78; 76]. Українська періодика, висвітлюючи різні аспекти життя української громади, була «своєрідним індикатором, який реагував на суспільно важливі події того часу» [27, с. 447]. Це разом із проблемами фінансування зумовило її еволюцію. Як зауважує Т. Дорохіна, типовим для українських повоєнних часописів був шлях від вузькоспрямованого видання, часто агітаційно-пропагандистського характеру, до журналу універсального змісту, поза політичними вподобаннями, зорієнтованого на інтереси всієї громади українців-емігрантів [29, с. 39]. На це вказують і розповсюдження журналів не тільки в країні видання, але й інших центрах української еміграції та публікація матеріалів з різних куточків світу.

Логічним, з огляду на це, стало виникнення у перші повоєнні десятиліття низки журналів, що видавалися організаціями українських ветеранів визвольних змагань та воєн першої половини ХХ ст. Саме вони відзначилися найбільш активною публікацією мемуарів. Журнал «За державність» мав у назві роз'яснення – «Матеріали до Історії Війська Українського»: йшлося про публікацію спогадів «наших військових, учасників боротьби за Волю і Державність України» [7]. Часописи «Український комбатант», «Сурмач», «Бюлетень СБУВ»

і «Дороговказ», «Голос Комбатанта» і «Вісті комбатанта», окрім інформування громади про діяльність організацій ветеранів, публікації статей військової, історичної, політичної тематики, ставили за мету оприлюднювати «спогади побратимів, учасників визвольних змагань». Зокрема, «Голос Комбатанта» позиціонував себе як наступника «Літопису “Червоної калини”» – відомого в українському емігрантському середовищі часопису, що видавався в міжвоєнні роки у Львові [6; 8]. Журнал «Вісті комбатанта» неодноразово звертався до своїх дописувачів із закликом публікувати спогади про пережите [26; 50].

Вагому частку опублікованих мемуарів становили спогади учасників революції 1917–1921 рр., зокрема жінок і про жінок. «Дороговказ» у першому номері (1964) наголошував, що видання часопису «ми починаємо глибоким поклоном Українській Жінці-учасниці української Визвольної Боротьби», треба писати про участь «нашого жіноцтва» в збройній боротьбі за Волю України, поки живі учасниці, бо в «написаних до цього часу спогадах мало місця присвячено українській жінці» [41, с. 6; 43].

Мемуаристика жіночої тематики, опублікована у згаданих часописах, охоплює спогади жінок та про жінок-учасниць українських визвольних змагань 1917–1921 рр. – військових, зв’язкових, сестер-жалібниць, урядовиць та громадських діячок. Мемуари жінок переважно представлені короткими споминами, написаними спеціально для публікації в журналах, що характерно для мемуаристики ХХ ст. Серед авторок відомі жінки-військові, учасниці Першого Зимового походу Харитина Пекарчук, Марія Волосевич, урядовиці Тамара Петрів

(Петрова), Валентина Ходорович-Завадська, художниця Наталія Геркен-Русова, актриса Ганна Совачова (Совачева), які також були активними громадськими діячками, як і Єлизавета Жук, Мілена Рудницька, Олена Федак-Шепарович, сестри-жалібниці Катерина Петруняк-Снакова, Ольга Ярмак.

Основними темами жіночих мемуарів є родина та життя до 1917 р., а також національні визвольні змагання 1917–1921 рр. Зазначимо, що спогади про часи до 1917 р. в усіх авторок так чи інакше пов’язані з майбутніми революційними подіями, є певною прелюдією до них. Зокрема, дитячі спомини Т. Петрів і Н. Геркен-Русової про літні канікули в маєтку родичів є тлом для розповіді про Україну та українців початку ХХ ст., які читали Т. Шевченка, співали українських пісень, а згодом стали активним учасниками революційних змагань, як-от хорунжий Армії УНР Н. Горбач, з яким росла Т. Петрів [14, с. 538–541; 58]. Х. Пекарчук, полька за походженням, яка виросла в Криму, наголошує, що її українізували «сезонові робітники маєтку, що були переважно з Полтавщини і Київщини». Харитина з дитинства захоплювалася українськими піснями, «не пропускала жодної української вистави», читала українські книжки, зокрема Кобзаря [56, с. 10]. К. Петруняк-Снакова з початком Першої світової війни, як і чимало жінок, подалася в сестри-жалібниці, що передувало її медсестринській діяльності в Українській Галицькій Армії (УГА) [61]. Уродженка Криму Є. Жук пише, що любов до України пробудив її чоловік, з яким вона познайомилася ще в гімназії, «піонер національного руху в Криму». Єлизавета згадує активну громадську діяльність в Криму та Петрограді

у передреволюційні роки: спілкування з українськими митцями, участь у різноманітних громадських рухах та організаціях [34, с. 643–645]. Актриса Г. Совачова (Совачева), розповідаючи про дитинство та заміжжя (її чоловік, В. Совачов, був небожем М. Міхновського), наголошує: «Я була щаслива всією істотою. ... я, нарешті, попала в українське оточення. Моя родина, хоч і походила з українського пня, через довге життя на Московщині зденаціоналізувалась. А тут я попала немов у рідне гніздо! Я почувала себе частинкою української нації, для якої хотілося жити і працювати» [67, с. 1210].

Згадуючи революційні роки, жінки акцентують увагу на подіях, в яких брали участь, та людях, з якими перетиналися. Цілісний сюжет мають спогади Х. Пекарчук: на декількох сторінках авторка стисло, але докладно виклала свій шлях сестри-жалібниці та військової у 1917–1920 рр., протягом якого потрапила до ЧК, формувала санітарні потяги, вийшла заміж, ходила в атаки, брала участь у Зимовому поході, перехворіла на тиф і двічі була важко поранена. На підтвердження записок Пекарчук редакція «Дороговказу» навела уривок зі спогадів одного з її побратимів: «Я подивляв відвагу пані Тіни. Коли йшли в атаку на ворога, то Тіна завжди йшла з рушницею в руках спереду, а коли відступали, то Тіна в останній лаві відстрілювалася і одночасно забирала з поля бою на вози поранених вояків та опікувалася ними, як сестра-жалібниця, за що всі вояки її дуже любили» [56].

Є. Жук докладно описала утворення в липні 1917 р. та діяльність в Петрограді й Києві організації «Українське Жіноче Коло», яка передбачала «об'єднання

українського жіноцтва з метою національного і політичного усвідомлення жінки». Авторка наводить статутні документи спілки, розповідає про активну діяльність – організацію концертів для військових, вшанування пам'яті загиблих українців, участь у політичних акціях. У Києві до участі в організації долучилися відомі діячки жіночого руху: Л. Старицька-Черняхівська, В. О'Коннор-Вілінська, Н. Дорошенко та інші [34, с. 645–648].

Оптимізмом та енергією просякнуті спогади Т. Петрів про перші дні революції в Києві, зокрема багатотисячну маніфестацію 19 березня (1 квітня) 1917 р.: «...тисячі людей у поході, на пішоходах, у вікнах домів і сотні прапорів, що легко мають на свіжому весняному повітрі. [...] Софійський майдан... Дзвони... Духовенство... Богдан... море голів... прапорів. Похід не зменшився, навпаки, тепер весь Київ з нами. [...] Я думаю, сьогодні був найкращий день із цілого мого життя, яке б довге воно не було...» [59]. Т. Петрів також належать спогади про зв'язкову повстанського загону Олю Батурову. Розповідаючи про сміливі вчинки зв'язкової, авторка малює характерні риси більшовицької окупації міста: «соціалізація приватних бібліотек», під час якої звозили книги возами, неосвічені балтійські матроси у якості керівників, репресивна діяльність ЧК [60].

Н. Геркен-Русова у досить розлогих белетризованих спогадах змалювала романтичний образ сільської дівчини-козачки Варки, яка влітку 1917 р. стала однією з ініціаторок створення козацького загону в селі на Канівщині. Своєрідність оповідання полягає в тому, що образ Варки подається на тлі традиційного поміщицького маєтку, в якому вона

виросла, та у поєднанні з також романтизованою постаттю господині маєтку – тітки авторки [15].

Декілька спогадів присвячені революційним подіям 1918 р. на території Західної України. К. Петруняк-Снакова стала свідком революції у Відні: «У Відні хаос. Люди розбивають виставові шиби, здирають цісарські герби, відривають старшинам з мундирів відзнаки». У 1918–1920 рр. вона як сестра-жалібниця разом з УГА пройшла від Дрогобича до Бару. Найяскравіші враження на неї справили перемоги української армії: «Цієї гарної хвилини ніколи не забуду. ...І ось наше військо входить до Тернополя... Кіннота на самому переді, опісля артилерія, піхота, трен. Старі й молоді кидали квіти з окликом: Слава Богу і Україні! Усміхнені вояцькі лица, хлопці закладають квіти за шапки» [62, с. 22, 24].

Спогади О. Федак-Шепарович присвячено діяльності Українського Червоного Хреста (УЧХ), який опікувався пораненими та полоненими українськими вояками в окупованому поляками в листопаді 1918 р. Львові [70]. Окремо відзначимо короткі спомини відомої діячки українського жіночого руху М. Рудницької. По-перше, це передрук публікації 1 листопада 1919 р. у газеті «Український прапор» (Відень), тобто їх було написано за гарячим слідом до річниці Листопадового зриву. По-друге, авторка, згадуючи події річної давнини, основну увагу зосередила на «жіночому питанні»: радість перших днів революції супроводжується розчаруванням щодо того, що багато жінок, які хотіли долучитися до роботи в різноманітних органах та установах, що створювалися в цей період, всюди отримували відмови. Як наслідок, жінки, що могли бути корисними своїм досвідом та

освітою, пригодилися лише на військовій кухні. Це різке контрастувало із польським досвідом залучення жінок до армії [65]. Схожі думки бачимо в спогадах О. Федак-Шепарович: участь жінок у роботі УЧХ була потрібна, щоб «врятувати ситуацію», а не тому, що українські урядовці вважали, що жінок можна долучати до державного будівництва [70, с. 26].

Окремі жіночі спогади присвячені чоловікам-учасникам революції. Невеличка пригода С. Петлюри, описана Т. Петрів, подана на тлі перебування ставки Головного Отамана (потяг) у Галичині влітку 1920 р. [56]. Співробітниця уряду УНР і громадська діячка В. Ходорович-Завадська у невеликому споміні описала військовий шлях свого батька генерала М. Ходоровича, його участь в організації Першого Українського полку імені гетьмана Б. Хмельницького. Письменниця Н. Левицька-Холодна подає короткий спогад-життєпис батька А. Левицького, українського політичного діяча, президента УНР в екзилі [42; 74]. Сестра-жалібниця О. Ярмач, згадуючи про запеклі бої з більшовиками влітку 1920 р., героїчну смерть полковника Сірої дивізії Пархомюка, наголошує на жорстоких тортурах, яким піддавали полонених українців будьонівці Котовського [78].

Зазначимо, що жінки, споминаючи минуле, пишуть про «молодечий запал», «молодече завзяття» і любов до України, що давали сили боротися, та водночас наголошують, що «мимо тяжких переживань, мимо страхіть, мимо тяжких наслідків для нашого особистого життя, ми вибрали б знов ту саму долю, бо інакше поступити ми не могли б. І, певні цього, ми з приємністю вертаємося у

наше минуле...». Отже, авторки вважали за обов'язок «зберегти перед затратою, бодай частинку нашої традиції, яка осталась у ... живій пам'яті» [56, с. 10; 59, с. 12; 61, с. 25; 78, с. 35].

Серед авторів спогадів про жінок переважають військові – ветерани Української революції, більшість з яких – постійні дописувачі комбатантських часописів: І. Горішний, А. Гришин, В. Задоянний, І. Ліповецький (член Генеральної Управи СБВУ в Канаді), В. Левицький, О. Вишнівський, І. Вонарха-Варнак, М. Феценко-Чопівський, що віддзеркалює один із важливих напрямів політики редакцій щодо публікації матеріалів до історії визвольних змагань 1917–1921 рр., зокрема мемуарів. Декілька матеріалів опубліковані жінками, зокрема Т. Петрів (спомини про О. Батурову). Переважають короткі спогадові нариси (1-2 сторінки) про жінок-військових, зв'язкових, розвідниць, сестер-жалібниць. На цьому тлі виділяються спогади В. Задоянного, який представив цілий ряд жіночих портретів, прагнучи «зафіксувати їх імена та чин, оскільки ще вони збереглися в пам'яті» [35].

Найбільшу увагу автори опублікованих спогадів приділили жінкам-зв'язковим, що відбиває важливість їхньої місії, вагомість внеску у виконання надважких завдань. Серед описаних зв'язкових жінки різного віку і фаху: студентки, вчительки, робітниці, домогосподарки, селянки, які працювали в різних частинах Армії УНР, УГА, повстанських загонах, відважно перетинали лінію фронту, збирали важливу інформацію, переправляли літературу, проводили агітацію на окупованих територіях, гинули у катівнях ЧК [35; 37; 44].

Окремі досить змістовні сюжети присвячені зв'язковим повстанського підпілля на території захопленої більшовиками України у 1921–1922 рр. Вірі Бондаренко, Надії Ковальчук, Насті Гудимович та Марії Тарасенко, які підтримували зв'язок своїх організацій з урядом УНР у Тарнові та усі загинули. Найбільше уваги привернула постать В. Бондаренко, діяльність та героїчна смерть якої відбилася не тільки в спогадах, а також у низці художніх творів [18; 24; 45].

Декілька спогадів присвячено жінкам-військовим. Хорунжий В. Левицький згадує про жіночу чоту в Окремому Залізному загоні Армії УНР влітку 1919 р., яка складалася з молодих дівчат з-під Станіслава і відрізнялася дисциплінованістю та відвагою: «Це не був відділ якихось дівчат-пригодниць, що шукали любосних пригод у тодішньому розбурханому воєнно-революційному часі. Це були дівчата-ідейниці, які покинули батьківський дім і на поклик нашого уряду пішли добровольцями в армію – боронити свою батьківщину...» [41]. Схожий образ чотової Галини Сидоренко малює полковник В. Задоянний. Дівчина, що «перетривала всю епопею української визвольної боротьби», командувала козацьким «відділом», опанувала ручний кулемет «Шоша», завжди виривалася «до першої вогневої лінії» [35, с. 8]. Надзвичайною повагою просякнутий короткий спомин хорунжого УГА М. Демянчука про похорон відомої хорунжої УСС Софії Галечко [26].

До спогадів про жінок-військових дотичні короткі спомини про легендарну отаманшу Марусю Соколовську М. Феценка-Чопівського, учасника повстанського руху 1919 р. на Житомирщині, одного з небагатьох, хто зустрічався з

нею особисто. Автор згадує «постать стрункої, невеличкої ростом дівчини, що була одягнута по-мужеськи. Їздила верхи як найкращий козак. Добре володіла рушницею. ... весь час приймала участь у боротьбі при боці своїх братів. Як і її брати, була відважного десятка, і серед повстанців користувалась авторитетом. Не дивно, що після смерті своїх братів перейняла провід над повстанням». Знаючи обставини діяльності повстанських загонів М. Соколовської, М. Фещенко-Чопівський, окрім власне спогадів, розвінчує деякі міфи, що утворилися навколо її постаті, намагається надати їй діяльності реальну оцінку [73].

Жінкам-медикіням присвячено спогади генерала О. Вишнівського про полкову лікарку Світлану Харченко, яка загинула в серпні 1919 р., потрапивши в засідку червоних, а також коротка замальовка І. Цапка про медсестру Віру [4; 75, с. 207].

Відзначимо також спогади про Софію Русову, опубліковані до її 100-річчя «Визвольним шляхом». Автор – син відомої громадської діячки – Ю. Русов подав короткий нарис життя матері, в який додав уривки з її мемуарів [66].

Важливий інформаційний потенціал для вивчення життєвого шляху учасниць національно-визвольних змагань мають некрологи, які також є різноманітним мемуаристиком. Вони переважно подають життєпис людини, іноді достатньо розлогий, який може містити уривки спогадів різних періодів, фотографії [5; 11; 31; 36; 46; 49; 51; 52]. Прикладом є некролог, присвячений хорунжій УСС, чотівій УГА Олені Степанів, у якому подано фрагменти її інтерв'ю віденським газетам у 1915 р., а також спогадів про неї Ганни Дмитренко-Ратич, яка писала:

«Як член Головної Військової Управи Олена Степанівна брала в 1918 році активну участь у підготовці листопадових подій у Львові та на провінції. Як чотар УГА була ад'ютантом сотника О. Луцького під час боїв за Львів і пройшла разом із Золочівською бригадою до Кам'янця Подільського. Тут училася в університеті і працювала референтом преси в міністерстві закордонних справ ЗУНР» [38, с. 1312]. У вигляді короткого спогаду про декілька зустрічей у революційні роки написано некролог А. Гришина про лікарку Христину Сушко, яка «приходила з допомогою всім, де і чим лише могла» [19].

Фрагменти спогадів також містять біографічні статті, присвячені діячкам Української революції, які періодично публікувалися у часописах переважно до ювілеїв, Х. Пекарчук, М. Урбан-Вовк, удови президента УНР в екзилі М. Левицької, удови міністра УНР Л. Михайлів. Їхня цінність, як і некрологів, у тому, що автори подають життєпис жінок, зокрема їхні долі після революції: життя в еміграції, яке попри труднощі, скрутне матеріальне становище, завершення життєвого шляху в «будинках для старших» було сповнене активною громадською діяльністю [22; 32; 47; 48].

Висновки. Основний масив опублікованих учасниками Української революції у діаспорній періодиці мемуарів, зокрема жіночих, припадає на 50–70-ті роки ХХ ст., як і активна діяльність комбатантських часописів, що зрозуміло з огляду на вік дописувачів. Це переважно короткі спогади про події або учасниць та учасників національно-визвольних змагань, є автобіографічні записи, які містять розповіді про родину,

життя до революції, а також некрологи. Проаналізованій мемуаристиці при-
таманні суб'єктивність, що є ознакою
мемуарів як різновиду джерел особово-
го походження, певна публіцистичність,
зумовлена обставинами виникнення, зо-
крема прагненням відстояти свої погля-
ди навіть через десятки років на чужині.
Через зазначені особливості та вплив ча-
сового чинника картини минулого іноді
узагальнені, образи жінок є радше уосо-
бленням певних рис, ніж характеристи-
ками конкретної людини. Водночас спо-
гади наповнені емоціями, тобто йдеться
про «переживання», переосмислення
минулого, як зазначає Т. Гажа, характе-
ризуючи ретроспективність як істотну
ознаку мемуаристики [12, с. 4].

Мемуарні твори мають потужний
та різноаспектний інформаційний по-
тенціал. Це важливе джерело з історії
Української національної революції: на
тлі інформації про події вони зберігають
імена жінок, засвідчують їхню участь і
роль у національно-визвольній бороть-
бі. Особливої ваги це набуває на тлі за-
галом незначного обсягу інформації про
жінок в революційні роки. Мемуарис-
тика відбиває різні жіночі досвіди, зу-
мовлені змінами воєнної та революцій-
ної доби: сестри-жалібниці, військові,
зв'язкові, урядовиці. Завдяки мемуарам
ці досвіди подані як у сприйнятті сами-
ми жінками, так і через бачення чолові-
ків-військових.

Опубліковані мемуари віддзерка-
люють історію української діаспори,
зокрема її жіночої складової, через ви-
світлення життєвого шляху авторок в
еміграції й власне факт публікації у пре-
сових виданнях, що свідчить про їхню
активну життєву позицію. Вони є джере-
лом з історії діаспорної преси, зокрема

комбатантської, яка відрізнялася напо-
легливістю у збиранні та оприлюдненні
спогадів учасників і свідків національ-
них визвольних змагань першої полови-
ни XX ст., прагнула зберегти пам'ять про
події та людей революційної доби, зо-
крема жінок. На це вказують публікації
не тільки спогадів, а й некрологів, іноді
досить розлогіх, уривки мемуарів у біо-
графічних статтях і листах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біличенко, О. Спогади Надії Суровцо-
вої як феномен української мемуаристики.
*Волинь філологічна: текст і контекст. Укра-
їнська література як художній феномен*: зб.
наук. пр. 2015. Вип. 19. С. 6–12.
2. Бонь, О. Захоплення більшовиками
Києва у січні 1918 року очима українських
гуманітаріїв: его-документи. *Київські істо-
ричні студії*. 2018. № 1. С. 137–142.
3. Боровик, М. *Українсько-канадська
преса та її значення для української меншини
в Канаді*. Мюнхен, 1977. 344 с.
4. Вишнівський, О. Наша Світланка. *Го-
лос Комбатанта*. 1959. Ч. 4. С. 5–6.
5. Вишневецький, О. Галина Ліневичева.
Бюлетень СБВУ. 1963. Ч. 14. С. 23.
6. Від редакції. *Голос Комбатанта*. 1958.
№ 1. С. 1–2.
7. Від редакції. *За державність*. 1964.
№ 10. С. 6.
8. Від редакційної колегії. *Бюлетень
СБВУ*. 1959. Ч. 1. С. 1–2.
9. *Вісті комбатанта. Індекс. 1961–1985* /
упоряд. В. Федорович. Торонто, 1987. 164 с.
10. Власова, В., Полякова, Л. Проблема
професійної реалізації жінок в період Укра-
їнської революції на матеріалах пам'яті Надії
Суровцової та Софії Русової. *Проблеми гума-
нітарних наук. Серія Історія*. 2023. Вип. 12.
С. 142–155.
11. Вонарха-Варнак, І. Замість квітів на
могилу (У 5-ту річницю смерті Ольги Петлю-
рової). *Дороговказ*. 1965. Ч. 5–6. С. 5.
12. Гажа, Т. П. *Українська літературна*

мемуаристика другої половини ХХ століття: становлення об'єктного і суб'єктного типів: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: 10.01.01. Харків, 2006. 19 с.

13. Гайдай, О. Ідеальні незнайомці. Роздуми над спогадами графині Зофії Грохольської в контексті локальної історії. *Україна Модерна*. 2018. URL: <https://uamoderna.com/event/gaidai-zofia-grocholska> (дата звернення: 05.08.2025).

14. Геркен-Русова, Н. Варка-перевізниця. *Визвольний шлях*. 1958. № 5. С. 537–546.

15. Геркен-Русова, Н. Варка-перевізниця. *Визвольний шлях*. 1958. № 6. С. 669–683.

16. Голянь, Р. С. *Історія української преси в ЗСА*. Мюнхен, 1988. 320 с.

17. Гонюкова, Л. Спогади Софії Русової. *Український історичний журнал*. 1999. № 5. С. 133–138.

18. Горішний, І. Пам'яті Віри Бабенко. *Бюлетень СБВУ*. 1961. Ч. 8. С. 3–5.

19. Гришин, А. Світлій пам'яті Христини Сушко. *Дороговказ*. 1967. Ч. 14–15. С. 23.

20. Грідіна, А. Жінки-героїні української революції за спогадами сучасників. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52. Т. 1. С. 46–52.

21. Грідіна, А. Жіночий погляд на українське суспільство в 1917–1921 роках у мемуарах сучасниць. *Південний архів (історичні науки)*: збірник наукових праць. 2022. Вип. 38. С. 35–48.

22. Грушецький, І. Любов Михайлів. *Дороговказ*. 1965. Ч. 7. С. 31.

23. Губарець, В. Українська етнічна преса у Північній Америці: історія і сучасність. *Наукові записки Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. 2005. Т. 22. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1451> (дата звернення: 07.08.2025).

24. Гудимович-Казанівська, В. Дія, варта, щоб пригадати (про М. Тарасенко та Н. Гудимович). *Дороговказ*. 1966. Ч. 9. С. 9–11.

25. Демянчук, М. Похорон хор. УСС

Софії Галечко. *Спомин. Вісті комбатанта*. 1965. № 3. С. 35–36.

26. Демянчук, М. За дбайливіше писання споминів. *Вісті комбатанта*. 1966. № 2. С. 44–46.

27. Дзира, О. Преса української діаспори Канади в міжвоєнний період як виразник думки громадськості. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2014. Вип. 18. С. 446–459.

28. Добко, Т., Дуднік, О. Показчики змісту українських комбатантських періодичних видань як елемент дослідів національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. *Сторінки історії*. 2019. № 49. С. 259–268.

29. Дорохіна, Т. Ф. *Часопис «Визвольний шлях» в українській зарубіжній історичній та суспільно-політичній думці 1948–1991 рр.*: дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Чернігів, 2006. 294 с.

30. Дорошенко, В. Українська преса у вільному світі в роках 1961 і 1962. *Свобода*. Альманах на 1963 р. 1964. С. 53–75.

31. Д-р Олена Степанів. *Вісті комбатанта*. 1963. № 4. С. 73–74.

32. Драч, В. Наші героїні. *Вісті комбатанта*. 1965. № 1. С. 35–38.

33. Животко, А. *Історія української преси*. Мюнхен, 1989–1990. 334 с.

34. Жук, Є. Українське жіноче коло (перша українська жіноча організація на Наддніпрянській Україні). *Визвольний шлях*. 1963. № 6. С. 643–648.

35. Задоянний, В. Жінки-героїні української визвольної боротьби 1917–1921 рр. *Дороговказ*. 1965. Ч. 4. С. 2–8.

36. Ірина Домбчевська. *Вісті комбатанта*. 1964. № 3. С. 57.

37. Клепачівський, К. Лист до редакції. *Дороговказ*. 1965. Ч. 7. С. 31.

38. Книш, І. Останній салют Олені Степанів. *Визвольний шлях*. 1953. № 11–12. С. 1304–1315.

39. Коваль, Р. *Жінки у Визвольній війні. Історії, біографії, спогади. 1917–1930*. Київ, 2020. 424 с.

40. Лабур, О. Джерелознавчі аспекти вивчення друкованих свідчень старих більшовичок Є. Бош, С. Гопнер, О. Коллонтай. *Сторінки історії*. 2015. № 40. С. 81–90.
41. Левицький, В. «Знаємо, за що воюємо: за Україну!» (Дівоча чота в Дієвій Армії УНР). *Дороговказ*. 1964. Ч. 1–2. С. 6–8.
42. Левицька-Холодна, Н. Життєвий шлях Андрія Левицького. *Бюлетень СБВУ*. 1964. Ч. 18. С. 2–10.
43. Липовецький, І. Поклін українській жінці-героїні. *Дороговказ*. 1964. Ч. 1–2. С. 5.
44. Липовецький, І. Олександра Сперанська-Рибачук. *Дороговказ*. 1966. Ч. 10. С. 10–11.
45. Липовецький, І. Надя Ковальчук (зв'язкова з Катеринославщини). *Дороговказ*. 1966. Ч. 10. С. 12–13.
46. Липовецький, І. Тамара Петрів. *Дороговказ*. 1969. Ч. 23. С. 18–20.
47. Липовецький, І. Марія Левицька. *Дороговказ*. 1969. Ч. 24. С. 10–12.
48. Лимаренко, П. Марія Урбан-Вовк. *Дороговказ*. 1966. Ч. 10. С. 18–19.
49. Любов Горяча-Бацуца. *Дороговказ*. 1969. Ч. 24. С. 25.
50. Маців, Б. Спогади – частина нашої історії. *Вісті комбатанта*. 1989. № 5–6. С. 25–27.
51. Ніна Янова. *Дороговказ*. 1964. Ч. 3. С. 29–30.
52. Ніна Янова. *Вісті комбатанта*. 1965. № 1. С. 58–59.
53. Онищенко, О. Поетика націєтворчого дискурсу в українській діаспорній спогадовій літературі. *Філологічний дискурс: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 7. С. 162–175.
54. Отземко, О. Мемуари жінок і про жінок-учасниць Української революції 1917–1921 рр. на сторінках західноукраїнських часописів міжвоєнного періоду. *Старожитності Лукомор'я*. 2024. № 4. С. 91–101.
55. Пархоменко, В. *Вітчизняна мемуаристика Української революції 1917–1921 рр.: навч.-метод. посіб.* Миколаїв, 2019. 350 с.
56. Пекарчук, Х. Моя служба Україні як вояка. *Дороговказ*. 1964. Ч. 1–2. С. 10–13.
57. Петрів, Т. Сорок років тому... (Потяг головного Отамана). *Бюлетень СБВУ*. 1960. Ч. 4. С. 4–5.
58. Петрів, Т. 3 днів золотого дитинства (3 нагоди 70-річного ювілею майора Н. Горбача). *Бюлетень СБВУ*. 1962. Ч. 11. С. 14–15.
59. Петрів, Т. 1917 р. у Києві. *Бюлетень СБВУ*. 1962. № 12. С. 10–12.
60. Петрів, Т. Оля Батунова. *Дороговказ*. 1965. Ч. 7. С. 1–5.
61. Петруняк-Снакова, К. Думками в минуле. *Сурмач*. 1956. № 3. С. 25–28.
62. Петруняк-Снакова, К. Думками в минуле. *Сурмач*. 1957. № 1. С. 22–25.
63. Пиріг, Р. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917–1921 років. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. 2009. Вип. 4. С. 31–58.
64. Показчик змісту «Бюлетеня Союзу Булих Українських Вояків у Канаді». 1964. 8 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/12swCixQoMd31sK8GUR9jPJyMAOo37KD1/view> (дата звернення: 04.08.2025).
65. Рудницька, М. Львівське жіноцтво під час Листопадового перевороту. *Вісті комбатанта*. 1969. № 1. С. 13–18.
66. Русов, Ю. Кілька спогадів про Софію Русову. *Визвольний шлях*. 1956. № 10. С. 1172–1182.
67. Совачева, Г. Кризь пориви життя. *Визвольний шлях*. 1964. № 11. С. 1207–1214.
68. Тернопільський, Ю. *Українська преса з перспективи 150-ліття*. Джерсі-Сіті, 1974. 178 с.
69. Трембіцький, А. Проскурівщина 1917 року у спогадах Наталії Дорошенко-Савченко на сторінках часопису «Свобода» (Нью-Йорк). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2011. Вип. 4. С. 163–167.
70. Федак-Шепарович, О. Український Червоний Хрест у Львові 1918–1919 рр. *Вісті комбатанта*. 1961. № 3. С. 25–32.
71. Фединський, О. *Бібліографічний*

показчик української преси поза межами України. Речник II – за 1967 рік. Клівленд, 1968. 56 с.

72. Федунь, М. Жіноче мемуарне письмо Західної України першої половини ХХ століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2015. № 2. С. 255–263.

73. Фещенко-Чопівський, М. Маруся Соколовська. *Дороговказ*. 1964. Ч. 1–2. С. 13–14.

74. Ходорович-Завадська, В. Генерал Микола Ходорович. *Дороговказ*. 1967. Ч. 18. С. 12–14.

75. Цапко, І. Кінний бій під Сидоровим. *За державність*. 1964. 36. 10. С. 204–209.

76. Чекалюк, В. Українськомовна преса США та Канади, її вплив на українські видання. *Наукові записки Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. 2004. Т. 15. С. 50–55.

77. Шпаргало, Є. Висвітлення подій Української революції 1917–1921 рр. часописом «Вісті комбатанта». *Бібліотечний вісник*. 2018. № 1. С. 28–34.

78. Ярмач, О. Смерть командира полк. Пархомюка. *Вісті комбатанта*. 1966. № 3. С. 35–38.

REFERENCES

1. Bilychenko, O. (2015). *Memoirs of Nadiia Surovtsova as a Phenomenon of Ukrainian Memoirs. Philological Volyn: Text and Context. Ukrainian Literature as an Artistic Phenomenon*: Collection of Scientific Works, Issue 19, pp. 6–12. [in Ukr.]

2. Bon, O. (2018). The Bolshevik Capture of Kyiv in January 1918 through the Eyes of Ukrainian Humanitarians: Ego-Documents. *Kyivski istorychni studii* (Kyiv Historical Studies), No. 1, pp. 137–142. [in Ukr.]

3. Borovyk, M. (1977). *Ukrainian-Canadian Press and its Importance for the Ukrainian Minority in Canada*. Kyiv, 344 p. [in Ukr.]

4. Vyshnivskiy, O. (1959). Our Svetlana. *Holos Komбатanta* (Voice of Ukrainian Veterans in USA), Vol. 4, pp. 5–6. [in Ukr.]

5. Vyshnivskiy, O. (1963). Halyna

Linevycheva. *Biuletyn SBVU* (Bulletin of the UWVL), Vol. 14, p. 23. [in Ukr.]

6. From the Editorial Office. (1958). *Holos Komбатanta* (Voice of Ukrainian Veterans), No. 1, pp. 1–2. [in Ukr.]

7. From the Editorial Office. (1964). *Za derzhavnist* (For Independence), Vol. 10, p. 6. [in Ukr.]

8. From the Editorial Board. (1959). *Biuletyn SBVU* (Bulletin of the UWVL), Vol. 1, pp. 1–2. [in Ukr.]

9. Fedorovych, V., comp. (1987). *Visti Komбатanta. Index. 1961–1985*. Toronto, 164 p. [in Ukr.]

10. Vlasova, V., Poliakova, L. (2023). The Problem of Professional Realization of Women during the Ukrainian Revolution Based on the Materials of the Memory of Nadiia Surovtsova and Sofia Rusova. *Problems of the Humanities. History Series*. Collection of Scientific Works, Issue 12, pp. 142–155. [in Ukr.]

11. Vonarkha-Varnak, I. (1965). Instead of Flowers on the Grave (On the 5th Anniversary of Olga Petliurova's Death). *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 5–6, p. 5. [in Ukr.]

12. Hazha, T. (2006). *Ukrainian Literary Memoirs of the Second Half of the XXth Century: the Formation of Objective and Subjective Types*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in Philology: 10.01.01]. Kyiv, 19 p. [in Ukr.]

13. Haidai, O. (2018). Perfect Strangers. Reflections on the Memories of Countess Zofia Grocholska in the Context of Local History. *Ukraina Moderna*. (Modern Ukraine). [online] Available at: <https://uamoderna.com/event/gaidai-zofia-grocholska> [Accessed 5 Aug. 2025]. [in Ukr.]

14. Herken-Rusova, N. (1958). Varka the Carrier. *Vyzvolnyi shliakh* (Liberation Path), No. 5, pp. 537–546. [in Ukr.]

15. Herken-Rusova, N. (1958). Varka the Carrier. *Vyzvolnyi shliakh* (Liberation Path), No. 6, pp. 669–683. [in Ukr.]

16. Holian, R. (1988). *History of the Ukrainian Press in the USA*. Munich, 320 p. [in Ukr.]

17. Honiukova, L. (1999). Memoirs of Sofia Rusova. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), No. 5, pp. 133–138. [in Ukr.]
18. Horishnyi, I. (1961). In Memory of Vera Babenko. *Biuletyn SBVU* (Bulletin of the UWVL), Vol. 8, pp. 3–5. [in Ukr.]
19. Hryshyn, A. (1967). In Memory of Khrystyna Sushko. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 14–15, p. 23. [in Ukr.]
20. Hridina, A. (2022). Women-Heroines of the Ukrainian Revolution According to the Memoirs of Contemporaries. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (Current Issues of the Humanities), Issue 52, Vol.1, pp. 46–52. [in Ukr.]
21. Hridina, A. (2022a). A Women's View of Ukrainian Society in 1917–1921 in the Memoirs of Contemporaries. *Southern Archive (Historical Sciences): Collection of Scientific Works*, Issue 38, pp. 35–48. [in Ukr.]
22. Hrushetskyi, I. (1965). Liubov Mykhailiv. *Dorohovkaz* (Guide), Vol.7, p. 31. [in Ukr.]
23. Hubarets, V. (2005). Ukrainian Ethnic Press in North America: History and Present. *Scientific Notes of the Institute of Journalism of the Taras Shevchenko National University of Kyiv: Collection of Scientific Works*, Vol. 22. [online] Available at: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1451> [Accessed 7 Aug. 2025]. [in Ukr.]
24. Hudymovych-Kazanivska, V. (1966). An Action Worth Remembering (about M. Tarasenko and N. Hudymovych). *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 9, pp. 9–11. [in Ukr.]
25. Demianchuk, M. (1965). Funeral of the Choir of the Russian Orthodox Church of Sofia Galechko. Memorial. *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 3, pp. 35–36. [in Ukr.]
26. Demianchuk, M. (1966). For More Careful Writing of Memoirs. *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 2, pp. 44–46. [in Ukr.]
27. Dzrya, O. (2014). The Press of the Ukrainian Diaspora in Canada in the Interwar Period as an Expression of Public Opinion. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* (Manuscript and Book Heritage of Ukraine), Issue 18, pp. 446–459. [in Ukr.]
28. Dobko, T., Dudnik, O. (2019). Indexes of the Content of Ukrainian Combatant Periodicals as an Element of the Experiences of the National Liberation Struggles of the Ukrainian People in 1917–1921. *Storinky istorii* (History Pages), No 49, pp. 259–268. [in Ukr.]
29. Dorokhina, T. (2006). *The Magazine "Liberation Path" in Ukrainian and Foreign Historical and Socio-Political Opinion 1948–1991*. [A thesis for Doctor of Sciences degree in History]. Chernihiv, 294 p. [in Ukr.]
30. Doroshenko, V. (1964). Ukrainian Press in the Free World in 1961 and 1962. *Svoboda*. Almanac for 1963. pp. 53–75. [in Ukr.]
31. Dr. Olena Stepaniv. (1963). *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 4, pp. 73–74. [in Ukr.]
32. Drach, V. (1965). Our Heroines. *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 1, pp. 35–38. [in Ukr.]
33. Zhyvotko, A. (1989–1990). *History of the Ukrainian Press*. Munich, 334 p. [in Ukr.]
34. Zhuk, Ye. (1963). Ukrainian Women's Circle (the First Ukrainian Women's Organization in Transdnipier Ukraine). *Vyzvolnyi shliakh* (Liberation Path), No. 6, pp. 643–648. [in Ukr.]
35. Zadoiannyi, V. (1965). Female Heroines of the Ukrainian Liberation Struggle of 1917–1921. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 4, pp. 2–8. [in Ukr.]
36. Iryna Dombchevska. (1964). *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 3, p. 57 [in Ukr.]
37. Klepachivskyi, K. (1965). Letter to the Editor. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 7, p. 31. [in Ukr.]
38. Knysh, I. (1953). The Last Salute to Olena Stepaniv. *Vyzvolnyi shliakh* (Liberation Path), No. 11–12, pp. 1304–1315. [in Ukr.]
39. Koval, R. (2020). *Women in the War of Liberation. Histories, Biographies, Memoirs. 1917–1930*. Kyiv, 424 p. [in Ukr.]
40. Labur, O. (2015). Source-Based Aspects of Studying the Printed Testimonies of the Old

- Bolsheviks E. Bosch, S. Hopner, O. Kollontai. *Storinky istorii* (History Pages), No 40, pp. 81–90. [in Ukr.]
41. Levytskyi, V. (1964). “We know what we are Fighting for: for Ukraine!” (Girls' Platoon in the Active Army of the UNR). *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 1–2, pp. 6–8. [in Ukr.]
42. Levytska-Kholodna, N. (1964). The Life Path of Andriy Levytskyi. *Biuleten SBVU* (Bulletin of the UWVL), Vol. 18, pp. 2–10. [in Ukr.]
43. Lypovetskyi, I. (1964). A Tribute to the Ukrainian Female Heroine. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 1–2, p. 5. [in Ukr.]
44. Lypovetskyi, I. (1966a). Oleksandra Speranska-Rybachuk. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 10, pp. 10–11. [in Ukr.]
45. Lypovetskyi, I. (1966b). Nadia Kovalchuk (Liaison Officer from Katerynoslav Region). *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 10, pp. 12–13. [in Ukr.]
46. Lypovetskyi, I. (1969a). Tamara Petriv. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 23, pp. 18–20. [in Ukr.]
47. Lypovetskyi, I. (1969b). Maria Levitska. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 24, pp. 10–12. [in Ukr.]
48. Lymarenko, P. (1966). Maria Urban-Vovk. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 10, pp. 18–19. [in Ukr.]
49. Liubov Horiacha-Batsutsa. (1969). *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 24, p. 25. [in Ukr.]
50. Matsiv, B. (1989). Memories are Part of our History. *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 5–6, pp. 25–27. [in Ukr.]
51. Nina Yanova. (1964). *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 3, pp. 29–30. [in Ukr.]
52. Nina Yanova. (1965). *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 1, pp. 58–59. [in Ukr.]
53. Onyshchenko, O. (2017). Poetics of Nation-Building Discourse in Ukrainian Diaspora Memoir Literature. *Philological Discourse: Collection of Scientific Works*, Issue 7, pp. 162–172. [in Ukr.]
54. Otzemko, O. (2024). Memoirs of Women and about Women – Participants of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 on the Pages of Western Ukrainian Magazines of the Interwar Period. *Starozhytnosti Lukomoria* (Antiquities of Lukomorie), No. 4, pp. 91–101. [in Ukr.]
55. Parkhomenko, V. (2019). *Patriotic Memoirs of the Ukrainian Revolution of 1917–1921: Educational-Methodical*. Mykolaiv, 350 p. [in Ukr.]
56. Pekarchuk, Kh. (1964). My Service to Ukraine as a Soldier. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 1–2, pp. 10–13. [in Ukr.]
57. Petriv, T. (1960). Forty Years Ago... (The Train of the Chief Ataman). *Biuleten SBVU* (Bulletin of the UWVL), Vol. 4, pp. 4–5. [in Ukr.]
58. Petriv, T. (1962a). From the Days of Golden Childhood (On the Occasion of the 70th Anniversary of Major N. Horbach). *Biuleten SBVU* (Bulletin of the UWVL), Vol. 11, pp. 14–15. [in Ukr.]
59. Petriv, T. (1962b). 1917 in Kyiv. *Biuleten SBVU* (Bulletin of the UWVL), Vol. 12, pp. 10–12. [in Ukr.]
60. Petriv, T. (1965). Olya Baturova. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 7, pp. 1–5. [in Ukr.]
61. Petruniak-Snakova, K. (1956). Thoughts to the Past. *Surmach* (Trumpet), No. 3, pp. 25–28. [in Ukr.]
62. Petruniak-Snakova, K. (1957). Thoughts to the Past. *Surmach* (Trumpet), No. 1, pp. 22–25. [in Ukr.]
63. Pyrih, R. (2009). Memoirs of Contemporaries as a Source for the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. *Problems of Studying the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Collection of Scientific Works*, Issue 4, pp. 31–58. [in Ukr.]
64. *Table of Contents of the Bulletin of the Ukrainian War Veteran's League in Canada*. (1964). 8 p. Available at: <https://drive.google.com/file/d/12swCixQoMd31sK8GUR9jPJyMAOo37KD1/view> [Accessed 4 Aug. 2025]. [in Ukr.]
65. Rudnytska, M. (1969). Lviv Women during the November Coup. *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 1, pp. 13–18. [in Ukr.]
66. Rusov, Yu. (1956). A Few Memories

of Sofia Rusova. *Vyzvolnyi shliakh* (Liberation Path), No. 10, pp. 1172–1182. [in Ukr.]

67. Sovacheva, H. (1964). Through the Rushes of Life. *Vyzvolnyi shliakh* (Liberation Path), No. 11, pp. 1207–1214. [in Ukr.]

68. Ternopil'skyi, Yu. (1974). *Ukrainian Press from the Perspective of the 150th Anniversary*. Jersey City, 178 p. [in Ukr.]

69. Trembitskyi, A. (2011). The Proskuriv Region of 1917 in the Memoirs of Natalia Doroshenko-Savchenko on the Pages of the Magazine "Freedom" (New York). *Bulletin of Kamianets-Podil'skyi Ivan Ohienko National University*. Collection of Scientific Works, Issue 4, pp. 163–175. [in Ukr.]

70. Fedak-Sheparovych, O. (1961). Ukrainian Red Cross in Lviv 1918–1919. *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 3, pp. 25–32. [in Ukr.]

71. Fedyn'skyi, O. (1968). *Bibliographic Index of the Ukrainian Press Outside Ukraine*. Dictionary II – for 1967. Cleveland, 56 p. [in Ukr.]

72. Fedun, M. (2015). Women's Memoir Writing in Western Ukraine in the First Half of the 20th Century. *Precarpatian Bulletin of the Shevchenko Scientific Society*. Word. Collection

of Scientific Works, No. 2, pp. 255–263. [in Ukr.]

73. Feshchenko-Chopivskyi, M. (1964). Marusya Sokolovskaya. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 1–2, pp. 13–14. [in Ukr.]

74. Khodorovych-Zavad'ska, V. (1967). General Mykola Khodorovich. *Dorohovkaz* (Guide), Vol. 18, pp. 12–14. [in Ukr.]

75. Tsapko, I. (1964). Horse Battle Near Sidorov. *Za derzhavnist* (For Independence), Vol. 10, p. 204–209. [in Ukr.]

76. Chekaliuk, V. (2004). Ukrainian-Language Press of the USA and Canada, its Influence on Ukrainian Publications. *Scientific Notes of the Institute of Journalism of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*. Collection of Scientific Works, Vol. 15, pp. 50–55. [in Ukr.]

77. Shparhalo, Ye. (2018). Coverage of the Events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 by the Magazine "Veterans' News". *Biblioteknyi Visnyk* (Library Bulletin), No. 1, pp. 28–34. [in Ukr.]

78. Yarmak, O. (1966). The Death of the Commander of the Regiment. Parkhomiuk. *Visti kombatanta* (Veterans' News), No. 3, pp. 35–38. [in Ukr.]

Summary

MEMOIRS BY AND ABOUT WOMEN WHO PARTICIPATED IN THE 1917–1921 UKRAINIAN REVOLUTION IN VETERANS' MAGAZINES OF THE WESTERN UKRAINIAN DIASPORA

Olena OTZEMKO

orcid.org/0000-0002-3164-1148

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of History and Archaeology,
Vasyl' Stus Donetsk National University
email: otzemko@gmail.com

The relevance of the research. An important component of the complex of memoir sources on the history of the Ukrainian Revolution 1917–1921 is the memoirs written by and about women who participated in revolutionary events, which also draw the attention of researchers in connection with the development of "women's history", a direction of great current interest in contemporary gender studies. One of its aspects is the study of

Ukrainian women in the context of revolutionary upheaval. The relevance of the women's theme in the memoirs of the revolutionary era is promoted by the current state of Ukrainian society: the Russian-Ukrainian war has led to a profound transformation of gender-specific roles, in particular, the involvement of women in the military sphere, which is consistent with the experience of revolutionary times reflected in the memoirs of women and about women.

The **purpose** of this article is to analyze the characteristics of the publication and informational potential of memoirs of women and about women who participated in the Ukrainian liberation struggle of 1917–1921 in the pages of combatant magazines of the Western Ukrainian diaspora in the second half of the 20th century.

Conclusions. The bulk of the memoirs was published by participants in the Ukrainian Revolution, particularly those by women, from the 1950s to the 1970s. The memoirs analyzed are characterized by subjectivity, a certain journalistic style, and the influence of the time factor. At the same time, the memoirs are filled with emotions, which indicates “experiences” and rethinking of the past. Memoirs have powerful and multifaceted informational potential. They are an important source of information on the history of the Ukrainian national revolution: against the backdrop of information about events, they preserve the names of women and confirm their participation and role in the national liberation struggle. Memoirs reflect various women's experiences caused by the changes of the war and revolutionary era: women as nurses, soldiers, messengers, and government officials. The published memoirs reflect the history of the Ukrainian diaspora, in particular its female component, through the coverage of the authors' lives in emigration and the very fact of publication in the press, which reflects their active life stance. They are a source of information on the history of the diaspora press, in particular the combatant press. This is evidenced by the publication not only of memoirs but also of obituaries, sometimes quite extensive, and excerpts from memoirs in biographical articles and letters.

Keywords: Ukrainian National Revolution, women, memoirs, periodicals, magazines, Western Ukrainian diaspora, Europe, USA, Canada.